

УДК 32(574:510)

**А. Далелхан,**  
*Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы  
 Мемлекеттік басқару академиясы  
 Дипломатия институтының  
 PhD докторанты*

## ҚАЗАҚ-ҚЫТАЙ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫНЫҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСЫМ БАҒЫТТАРЫ

### Аңдатпа

Қытай Халық Республикасы – Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін алғашқылардың қатарында мойындап, елімізбен дипломатиялық қатынастар орнатқан елдердің бірі. 2005 жылы 4 маусымда қол қойылған «Стратегиялық әріптестікті орнату және дамыту туралы декларация» екі елдің 20 жылдық дипломатиялық қарым-қатынастарының үлкен жетістігі болып табылады. Мақалада екі мемлекет арасындағы стратегиялық әріптестікке қатысты мәселелер, сондай-ақ оның өткені, бүгіні және ертеңі қарастырылады.

**Тірек сөздер:** *екіжақты қатынастар, дипломатиялық қатынастар, стратегиялық әріптестік, мемлекеттік шекара, Жібек жолының экономикалық белдігі.*

**Jel кодтар:** E22, F16, F21, F63.

### Аннотация

Китайская Народная Республика – одна из первых стран, признавших независимость нашей республики и установивших с ней дипломатические отношения. «Декларация об установлении и развитии стратегического партнерства» от 4 июля 2005 года является одним из крупнейших достижений 20 - летнего сотрудничества двух стран. В статье рассматриваются вопросы стратегического партнерства государств: его прошлое, настоящее и будущее.

**Ключевые слова:** *двусторонние отношения, дипломатические отношения, стратегическое партнерство, государственная граница, Экономический пояс Шелкового пути.*

**Jel коды:** E22, F16, F21, F63.

### Abstract

China is one of the first countries, who recognized the independence of Kazakhstan and established the diplomatic relations with our country. "Declaration on the establishment and development of strategic partnership" (July 4, 2005) is one of the biggest achievements of the cooperation between two countries. This article discusses the issues of strategic partnership: its past, present and future.

**Keywords:** *Bilateral relations, diplomatic relations, strategic partnership, state border, Silk Road Economic Belt.*

**JEL - codes:** E22, F16, F21, F63.

Қытай Халық Республикасы – Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін алғашқылардың бірі болып мойындап, елімізбен дипломатиялық қарым-қатынастарды алғашқы болып орнатқан елдердің бірі. Сан ғасырлық тарихтан бері іргелес жатқан Қытайдың Қазақстанның тәуелсіздігін алғашқылардың қатарында мойындап, дипломатиялық қатынастарды орнатуға асығуының себебі де бар болатын. 90-жылдардың басында-ақ әлемдік деңгейде экономикасы қарқынды дамып, әлемдік нарықтың белді мүшесіне айналып келе жатқан Қытайдың жаңадан пайда болған көршілес мемлекеттермен қарым-қатынас орнату күн тәртібіндегі аса маңызды шаралардың бірі еді. Көршілес жас мемлекеттермен байланыс орнату тек экономикалық жағынан ғана өзекті емес, сондай-ақ аймақтық қауіпсіздік, шекара мәселесі, көші-қон және өзге де мәселелер негізінде аса маңызды.

ҚХР мен Кеңес Одағы арасында шекаралық мәселелерге қатысты даулардың соғысқа ұласқаны тарихтан бегілі. Территориялық сұрақтарға келгенде қытайлықтар бұрынғы патшалық Ресейге, кейінгі КСРО-ға есеміз кетіп жүр деп пайымдайтын. Бұл уәждің де шындыққа жанасар тұсы бар. Қытай жартылай отар ел болып тұрған кезде көптеген әлемдік державалармен тең құқықсыз келісімдерге қол қойғаны тарихтан аян. Аталмыш держава қатарында Ресей де бар еді. Кейіннен Жалаңашкөл мен Даман шайқастарында да қытайлықтардың орыстарға есесі кетті. Осынау шекараға қатысты толық шешілмей қалған мәселелерді Қытай енді жаңадан тәуелсіз атанған Қазақстанмен шешуі қажеттігін сезіне отырып, елімізбен татукөршілік қатынастарын орнатып, дамытуға ынталы болды. Бұл шекараға қатысты сұрақтар өз кезегінде Қазақстан

---

үшін де аса күрделі мәселе еді. Тәуелсіздікке жаңа қол жеткізген жас мемлекеттің Қытай тәрізді алып мемлекетпен кез келген сұрақтар бойынша талас пен тіреске түсе алмасы анық. Бұл жас қазақ дипломатиясының алдында тұрған үлкен сын болды.

Өз кезегінде ҚХР да жаңадан тәуелсіздік алған Қазақстанмен арадағы мәселелерді тез арада оңтайлы шешуге мүдделі еді. Себебі ҚХР-ның Қазақстанмен шекараласып жатқан батыс аймағы тұрақсыз екені тарихтан белгілі. Бұл өңірдегі сепаратистік пиғылдар мен радикалды ислам үшін аса қолайлы жағдайдың болуы Қытайды Қазақстанмен тез арада стратегиялық әріптес болуға итермеледі. Өңірдегі тұрақтылық пен бейбітшілік қай мемлекет болсын даму жолында басты талап екені анық. Осы және өзге де заманауи талаптарды ескере отырып, ҚХР мен Қазақстан арасындағы дипломатиялық қарым-қатынас 1992 жылдың 3 қаңтарында бастау алды.

Ширек ғасырлық уақыт көлемінде екі мемлекет арасындағы қарым-қатынас аса жоғары деңгейде дамып келеді. Қауіпсіздік саласынан бастап ғылым-білім саласына дейінгі барлық аяларды қамтыған екі мемлекет арасындағы қатынастар жоғары қарқынмен күн өткен сайын даму үстінде.

Қазақстан мен Қытай Халық Республикасы ресми қарым-қатынас орнатқан жиырма төрт жыл көлемінде көптеген тарихи маңызы зор келісімдерге қол жеткізді. Олардың қатарынан ерекше бөліп көрсететін, аса терең тарихи мәнге ие құжаттар 2005 жылғы 4 шілдеде қол қойылған «Стратегиялық әріптестікті орнату және дамыту туралы бірлескен декларация», 2002 жылғы 23 желтоқсандағы «Тату көршілік, достық пен ынтымақтастық туралы шарт» және 2006 жылы 20 желтоқсанда қол жеткізген «21-ші ғасырдағы Стратегиялық ынтымақтастық және экономикалық ынтымақтастық даму тұжырымдамасы», 2007 жылдың тамызындағы «Экономиканың шикізат емес секторындағы ынтымақтастық бағдарламасы», 2013 жылы 8 қыркүйекте қол қойылған «Жан-жақты стратегиялық әріптестікті одан әрі тереңдету туралы бірлескен декларация» мен сондай-ақ екі ел қатынастарында айрықша рөл атқаратын 2004 жылы 2 шілдеде құрылған «Қазақстан-Қытай Ынтымақтастық комитеті. [1] Аталмыш құжаттар мен құрылымдар екі мемлекеттің тұрақты әрі табысты, ұзақ мерзімді стратегиялық әріптестік негізінде даму жолының құралы есепті.

Осы құжаттар қатарынан ерекше атап өтетіні 2005 жылғы 4 шілдеде қол қойылған «Стратегиялық әріптестікті орнату және дамыту туралы бірлескен декларациясы». Қытайдай алып мемлекетпен стратегиялық әріптес болу кез келген мемлекет үшін сыртқы саясатындағы үлкен жетістік.

Қытай Халық Республикасының сыртқы саясатында стратегиялық әріптестікке ерекше мән беріледі. Қазіргі таңда ҚХР әлемнің жиырмаға жуық елдерімен стратегиялық әріптестік орнатқан. Қытай сыртқы саясатында «стратегиялық әріптестік» ұғымы 1993 жылы алғаш рет пайдаланылды. Осы жылы ҚХР мен Латын Америкасында ерекше дамып келе жатқан, жаңа индустриальды елдердің алдыңғы қатарындағы Бразилиямен стратегиялық әріптестік қатынастары ресми тұрғыда орнады. Бұдан кейін Қытай 1996 жылы Ресей Федерациясымен стратегиялық әріптестік орнатса, 2001 жылы Латын Америкасындағы тағы бір мұнайға бай ел Венесуэламен дәл сондай байланыс орнатты. Қытай Халық Республикасында Латын Америкасы елдеріне ерекше мән берудің өз себебі де бар. Латын Америкасындағы бұл мемлекеттер экономикалық даму моделдері жағынан Қытайға ұқсамағанымен дамушы елдер ретінде ұстанған мақсаттары бір болатын. Барлығы да жаңа индустриальды елдер қатарына жататын. Қытай өзінің сыртқы саясатында осы мемлекеттерге айрықша орын беруінің себебі де сондықтан. Бұдан кейін ҚХР 2004 жылы еуропалық алпауыттар Ұлыбритания, Франция, Италия, Испания елдерімен стратегиялық әріптестік құрса, 2005 жылы Үндістан, Индонезия, Тайланд, Сингапур және Қазақстанмен стратегиялық әріптес атанды. Ал Греция, Оңтүстік Африка Республикасы және Корей Республикалары сияқты экономикалық жағынан мықты дамыған елдер тек 2006–2008 жылдары ғана ҚХР-ның стратегиялық әріптесі атанды [2, 150-152-бб.] Осыған қарап-ақ ҚХР-ның Қазақстанға қаншалықты мән беретіндігін байқауға болады.

Стратегиялық әріптестікті орнату және дамыту туралы бірлескен декларациясында екі елдің барлық заманауи талаптарға бірлесе қарсы тұратындығы және саяси-экономикалық,

қауіпсіздік пен тұрақтылық, сондай-ақ гуманитарлық салаларда тығыз ынтымақтастықта әрі әріптестікте жұмыс жасайтындығы айтылған.

ҚХР-ның Қазақстанды өз стратегиялық әріптесі ретінде тануына көптеген себептер бар. Қытайдың ҚР-мен мұндай жоғары деңгейде әріптестік құруына Қытай-Қазақстан шекаралық мәселелерінің екі жақ үшін де тиімді шешілгендігі себеп.

Қазақстан мен Қытай арасындағы шекара мәселесі Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған жылдары екі ел сыртқы саясат қызметінің алдында тұрған үлкен мәселе болатын. 1969 жылы 13 тамызда орын алған Жалаңашкөл шайқасы Қытай мен КСРО арасында шекаралық үлкен дау-дамай бар екендігін көрсетіп берді. КСРО тарих сахнасынан жойылғанымен оның артына жаңа тәуелсіз мемлекеттерге көптеген түйткілді мәселелерді енші етіп қалдырып кетті. Солардың бірі осы қазақ-қытай шекара мәселесі болатын. Бұл тұста аса көп қиындықтар тудырған Шоған-Оба мен Баймырза және Сарышілде өзені аумағындағы екі шекаралық бөлік болатын. Қытай мен патшалық Ресей, кейіннен КСРО арасында жасалған шекаралық сұрақтар бойынша келісімдердің нақты болмауы себепті осы өңірлердегі шекара дұрыс анықталмаған еді. Тарихи құжаттарға сүйене отырып, сондай-ақ екі мемлекеттің жергілікті қоныстары мен ауылдарының орналасқан жерлерін ескере отырып Қазақстан тарабы аталмыш даулы бөліктер бойынша ҚХР-на келесідей ұсыныс жасады: Шоған-Оба мен Баймырза аумағы бойынша 70% Қазақстанға, 30% ҚХР-на, ал Сарышілде өзені аймағы территориясының 70% ҚХР-на, 30% Қазақстанға тиесілі. Екі мемлекет өкілдерінен құралған жұмыс топтарының қажырлы еңбегі арқасында аталмыш мәселе былайша шешілді: Жалпы дау тудырып отырған жер көлемі 944 км<sup>2</sup> болса, соның 537 км<sup>2</sup> Қазақстан Республикасына, 407 км<sup>2</sup> ҚХР еншісіне өтті. Пайыздық көрсеткішпен айтқанда ҚР-на 57%, ҚХР-на 43% тиді. Бұл тәуелсіз жас Қазақстан елі дипломатиясының үлкен жеңісі еді. Шекара мәселесін шешкен келісімге ҚР Президенті Н.Назарбаев пен ҚХР Төрағасы Цзян Цзэмин 1998 жылы 4 шілде күні Алматы қаласында қол қойды. Аталмыш келісім 1999 жылдың 7 сәуірінен бастап өз күшіне енді [3].

Екі ел арасындағы байланыстарға сызат түсірер мәселелер толық шешімін тапқан соң, қос мемлекет ұзақ мерзімді ынтымақтастық үшін стратегиялық әріптеске айналды. Стратегиялық әріптестік негізінде ең басты көзделетін мақсаттардың бірі – қауіпсіздік пен тұрақтылық мәселесі екені анық. Өңірдегі қауіпсіздік пен тұрақтылыққа екі мемлекет те аса мұқтаж. Қытай мен Қазақстан қауіпсіздік пен тұрақтылық саласында бір-бірін ешқалай бәсекелес ретінде көре алмайды. Көрші еліндегі тұрақтылық пен бейбітшілікке қос мемлекет те ерекше ынталы. Бұған 2009 жылы Шыңжан өлкесінде болған ұлтаралық қақтығыстар дәлел бола алады. Осы бір ғана оқиғаның екі мемлекет экономикалық қатынастарына қаншалықты нұқсан келтіргендігі белгілі. Қытайдың ШҰАА экономикасы Қытайдың оңтүстік-шығыс өңірі аймақтарына қарағанда анағұрлым кенде қалған. Ауыр-жеңіл өнеркәсіптер жоқтың-қасы. Аталмыш аймақтың экономикасы негізінен сырттан келетін саудагерлердің саудасына айтарлықтай тәуелді. Қытайдың батысында орналасқан бұл өңірдің негізгі тұтынушылары бұрыңғы кеңестік мемлекеттер, солардың ішінде әсіресе іргесі түйісіп жатқан Орталық Азия мемлекеттері екені анық. 2009 жылы ШҰАА-ды орын алған толқыныстардың кесірінен, сондай-ақ сол жылдары өзінің шырқау шегіне жеткен әлемдік қаржы дағдарысының әсерінен аймақта жұмыс істеп тұрған мыңдаған импор-экспорт компаниялары жабылып қалған. Сонымен қатар, сырттан келер ықпалдың әсерін жою мақсатында Қытай билігі ШҰАА-да бір жыл көлемінде ғаламтор мен шетелге қоғырау шалатын мүмкіндікті шектеді. Қазіргі жедел байланыстың уақыт пен ақшадан бетер маңызды екенін ескерсек, Қытай билігінің бұл әрекетінен бизнес пен сауда-экономикалық қатынастардың қаншалықты зиян шеккенін елестету қиын емес. Сол себептен де Қазақстан мен Қытай өз елдеріндегі және өзге елдегі тұрақтылық пен тыныштыққа аса мұқтаж.

Қытай Халық Республикасының батыс өлкесінің жанжал туу ықтималдығы аса жоғары өлке болып табылады. Бұл өңірде сан түрлі ұлт өкілдері тұрғандықтан емес, тек ұйғыр сепаратистерінің өзі аймақтық қауіпсіздік пен тұрақтылыққа нұқсан келтіретін жағдай. Бұлай деуге ұйғыр ұлтының саны мен аталмыш өңірдегі радикалдық ислам қозғалыстарының әрекеті себеп. «Шығыс Түркістан ислам қозғалысы» аса қауіпті террористік ұйымдар қатарына жатады.

Бұл ұйым Қытай Халық Республикасы Қоғамдық қауіпсіздік министрлігінің 2003 жылы 15 желтоқсанда жариялаған террористік ұйымдар жайлы тізімінде алдыңғы қатарларда тұр. 1993 жылы құрылған бұл ұйым белсенділері әлемнің көптеген жерлерінде арнайы жаттығулардан өтіп, көптеген ірі лаңкестік ұйымдармен тығыз қарым-қатынаста жұмыс істейді. Кез келген елдің қауіпсіздік мәселесіне қатысты «қара тізімінде» бірінші тұратын «аль-Кайданың» бұрынғы жетекшісі, бүгінде ислам лаңкестерінің рухани көсеміне айналған Усама бен Ладен «Шығыс Түркістан ислам қозғалысының» жетекшісі Айсан Махсуммен 1999 және 2001 жылдары кездесуінде оған «Өзбекстанды аза ету ислам қозғалысы» және «Талибан» қозғалысымен бірлесе қимылдауға шақырған еді [4]. Осыдан-ақ бұл ұйымның тек ҚХР үшін ғана емес, өңір елдері ұлттық қауіпсіздігі үшін аса қатерлі екенін көруге болады.

Халықаралық терроризммен күрес ҚХР мен ҚР арасындағы ынтымақтастықтың маңызды бір саласы болып есептеледі. Екі мемлекет екіжақты да және аймақтық-халықаралық ұйым шеңберінде де терроризммен күресте тығыз ынтымақтастықта. ШЫҰ шеңберінде халықаралық терроризмге қарсы ұйымға мүше мемлекеттердің қарулы күштері қатысқан оқу-жаттығу шаралары өткізіліп тұрады. Халықаралық терроризммен күресте ШЫҰ-на мүше елдер үшін басты құжат – 2001 жылғы 15 маусымда қабылданған «Терроризм, экстремизм және сепаратизммен күрес туралы Шаңхай Конвенциясы» [5].

Бүгінгі таңда жиналған ынтымақтастық тәжірибесінің арқасында екі елдің қатынастары әрі қарай даму қарқынын көрсетуде. Бұл тұрғыда екі ел арасында қалыптасқан ең жоғарғы деңгейдегі байланыстар қатынастарды дамытуда өте маңызды рөл атқарады. Дипломатиялық қарым-қатынастар орнатылғаннан бергі жиырма төрт жыл көлемінде екі мемлекет басшылары жоғары деңгейдегі сапарлармен өзара жиі алмасып келеді. Қос мемлекет басшыларының өзара достық қарым-қатынастары екі елдің татукөршілік, әріптестік байланыстарының одан әрі беки түсуіне оң ықпалын тигізуде. Жоғары деңгейлі кездесулердің жиі болуы келелі мәселелердің кең ауқымды, әрі табысты шешілуіне әсер етері анық. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев ҚХР-на осы уақытқа дейін 13 рет жоғары деңгейлі сапар жасаған болса, өз кезегінде ҚХР Төрағалары осы күнге дейін 10 бірдей мемлекеттік, ресми және жұмыс сапарларын жасаған. Нақтырақ айтар болсақ, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың ҚХР-на төмендегідей жоғары деңгейлі сапарлары жасалды: 1993 жылы 18–21 қазан күндері ресми сапар; 1995 жылдың 11–13 қыркүйек күндері аралығында мемлекеттік сапар; 1999 жылы 23–27 қараша аралығында мемлекеттік сапар; 2002 жылғы 22–25 желтоқсан күндері мемлекеттік сапар; 2004 жылы 16–19 мамыр күндері мемлекеттік сапар; 2004 жылы 24–25 қыркүйек күндері жұмыс сапары; 2006 жылы 19–22 желтоқсан күндері мемлекеттік сапар; ал 2008 жылы 7–10 тамыз күндері ҚР Президенті ХХІХ-шы жазғы Олимпиада ойындарының ашылу салтанатына қатысып, соның шеңберінде ҚХР-на жұмыс сапарын жасады. 2009 жылы 15–19 сәуір күндері Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаевтың жыл сайынғы Азиялық Боао форумына қатысуымен ұштасқан Қытайға сапары өткізілді [6, 253-254-бб.]

Ал 2011 жылы 21–23 ақпан күндері ҚР Президенті Н.Назарбаев ҚХР-на мемлекеттік сапар жасады. Сапар барысында Елбасы ҚХР Төрағасы Ху Цзиньтаомен келіссөздер жүргізіп, Бүкілқытайлық халық өкілдері құрылтайының Тұрақты комитетінің Төрағасы У Банго және ҚХР Мемлекеттік кеңесінің Премьері Вэнь Цзябаомен кездесулер өткізді. Екіжақты келіссөздер қорытындылары бойынша ҚР Президенті мен ҚХР Төрағасы Бірлескен мәлімдемеге қол қойды. Екі мемлекет басшыларының қатысуымен энергетика, трансшекаралық өзендер суының сапасын қорғау, Астана-Алматы бағытындағы шапшаңдығы жоғары қозғалысқа есептелген теміржол магистралын салу және т.б. салаларындағы бірқатар үкіметаралық және мекемеаралық ынтымақтастық жөніндегі келісімдер мен меморандумдар қабылданды.

2013 жылғы 6 сәуірде Елбасы ҚХР-на кезекті ресми сапарын жасады. Бұл сапардың өзгешелігі Қытайдың билігіне бесінші буын келген соң ел президентінің Аспанасты еліне жасаған ресми сапары еді. Елбасы ҚХР Төрағасы Си Цзиньпинді ел билігін қолға алуымен құттықтай келе, екі мемлекеттің достық қарым-қатынасының одан әрі тереңдей беретіндігіне сенім білдірді. Елбасының елімізге ресми сапармен келіп-кету ұсынысын Си Цзиньпин мырза ыстық ықыласпен қабыл алды.



2014 жылы мамырда ҚР Президенті Шаңхай қаласында өткен АӨСШК мүше мемлекеттері басшыларының 4-саммиті аясында Қытайға мемлекеттік сапар жасап, бірқатар инвестициялық жобаларды жүзеге асыру туралы құжаттарға қол қойды.

Елбасының Қытайға келесі сапары 2015 жылдың 31 тамызында орын алды. Қытайдың жапон басқыншылығынан азат етілуінің 70-жылдық мерейтойына жиналған шетелдік 30 мемлекет және үкімет басшылары қатарынан тек Елбасы ғана Қытайға мемлекеттік сапармен келіп, қытай халқына ерекше құрмет көрсетті.

Төрт күнге созылған сапар барысында екі тараптан үлкен жұмыс атқарылып, 33 құжатқа қол қойылды. Елбасы ҚХР Төрағасы Си Цзиньпинмен келіссөздер өткізіп, саяси-экономикалық сұрақтардан бастап екі ел арасындағы мәдени-гуманитарлық байланыстарға қатысты мәселелердің бәрін сөз етті. Саяси сипатта ең басты жетістік ретінде Елбасының «Нұрлы Жол» жаңа экономикалық саясаты мен ҚХР Төрағасының бастамасы «Жібек Жолының Экономикалық Белдігі» өзара ұштастыруға екі тараптың уағдаластығын атауға болады.

Сонымен қатар, Көпжақты стратегиялық әріптестікті дамытудың жаңа кезеңін бастау туралы бірлескен декларациямен қатар индустриализация және инвестиция салаларындағы ынтымақтастықты қамтыған коммерциялық сипаттағы 28 құжатқа қол қойылды. Аталмыш құжаттар 23,5 млрд. АҚШ доллары көлеміндегі жобаларды іске асыруды қамтыды [7].

Қазіргі ғаламдық экономикалық дағдарыс қай-қай елге де үлкен сын болып тұр. Қытай экономикасы соңғы үш онжылдықта тек қарыштап даму көрсеткішін көрсетіп ғана келсе, 2015 жылы соңғы 25 жылдағы ең төменгі даму деңгейін көрсетіп отыр. 2015 жылғы Қытайдың ЖІӨ өсуі 6,9% құраған. [8] Сарапшылар Қытай экономикасы дамуының бәсеңдеуі 2020 жылға дейін жалғасады деген болжам жасап отыр. Қытай экономикасы дамуының баяулауына себепші факторлардың бірі мұнай бағасының төмендеуі. «Әлемдік шеберхана» болып есептелетін Қытайдың экономикасы сыртқы сауда қатынастарының белсенділігіне тікелей байланысты. Соңғы екі жыл көлемінде Қытайдың негізгі экспорт әріптестері болып табылатын мемлекеттердің барлығының ұлттық валюталары девальвацияға ұшырағанын ескерсек, Қытай экспорты көлемінің азайғаны тосын жағдай емес. Алайда қалыптасып отырған бұл жағдайға қарамастан Қытай ірі инвестор болып қала бермек.

Бүгінгі геосаяси жағдайларға байланысты орын алып отырған әлемдік экономикалық дағдарыс Қытайға өзінің сыртқы экономикалық «жұмсақ күшін» тиімді пайдалануға мүмкіндік беріп отыр. Қытайдың кейбір өндірушілік күштерін Орталық және Оңтүстік Азия елдеріне көшіру туралы әңгімелерге қарамастан, қытайлық тауарлар әлі де болса баға жағынан бәсекелестікке аса қабілетті. Made in China таңбасы бар тауарларды сапасыздық белгісі ретінде қабылдайтын тұтынушылар қатары азайып келеді. Қытайлық брендтер біртіндеп шет мемлекеттер нарығын жаулап алуда. Қазірде қытайлық ауыр, арнайы техникалар үлкен сұранысқа ие болып отыр. Соңғы уақыттары ұлттық валютамыздың құнсыздануы әсерінен Қытайлық төл өнімдерге елімізде сұраныстың артқандығы байқалады. Қала көшелерінде Lifa, Geely, Faw сияқты қытайлық жеңіл көліктерімен қатар, жастардың қолында Lenovo, Huawei, Xiaomi, Meizu сияқты смартфондардың көбейгенін көруге болады.

Енді ҚХР тарапынан жасалған ең жоғарғы деңгейдегі сапарларды атап айтар болсақ: 1996 жылы 4–6 шілде күндері ҚХР Төрағасы Цзян Цзэминнің ҚР-на тұңғыш мемлекеттік сапары болды. Бұдан кейінгі ҚХР Төрағасы Цзян Цземин елімізге 1998 жылы 4 шілде күні жұмыс сапарымен келсе, 2000 жылы 27–30 шілде күндері ҚР-да ресми сапарымен болды. Цзян Цземиннің ізбасары Ху Цзиньтао 2003 жылы 2-4 шілдеде елімізге өзінің алғашқы мемлекеттік сапарын жасады. Бұдан кейін ҚХР-ның төрағасы 2005 жылы 3–4 шілде күндері мемлекеттік сапары; 2007 жылдың 17–18 тамызы аралығында мемлекеттік сапармен, ал 2009 жылы 12–13 желтоқсан күндері елімізге жұмыс сапарымен келді [9]. Осы сапары барысында ҚХР Төрағасы Қазақстан, Өзбекстан, Түркіменстан мемлекет басшыларымен бірге 13 желтоқсан күні аталмыш төрт ел үшін аса ірі жоба «Түркіменстан-Өзбекстан-Қазақстан-Қытай» газ құбырының ашылу салтанатына қатысты. 2010 жылғы 11–12 шілдеде ҚХР Төрағасы Ху Цзиньтаоның Қазақстанға жасаған мемлекеттік сапары барысында бірқатар келіссөздер өткізіп, келіссөздер қорытындылары бойынша энергетика, экономиканың шикізат

---

емес салаларындағы ынтымақтастық жайындағы бірқатар үкіметаралық және мекемеаралық ынтымақтастық жөніндегі құжаттарға қол қойды.

Си Цзиньпин Қазақстан Республикасында екі мәрте сапармен болып қайтты. ҚХР Төрағасы ретінде Си Цзиньпин Қазақстанға алғашқы мемлекеттік сапарын 2013 жылдың 6–8 қыркүйегі күндері аралығында жасады. Сапар барысында 23 құжатқа, яғни Көпжақты стратегиялық әріптестікті одан әрі тереңдету туралы бірлескен декларациямен қатар жалпы көлемі 35 млрд. АҚШ долларын құрайтын 6 үкіметаралық, 16 ведомствоаралық коммерциялық құжаттарға қол қойылды [10]. ҚХР Төрағасының кезекті ресми сапары 2015 жылдың 7–8 мамырында орын алып, екі елдің көпжақты қатынастары тағы бір пысықталды. Соңғы үш жыл көлемінде Н.А.Назарбаев пен Си Цзиньпин 10 мәрте кездескен екен. Бұл екі мемлекет басшысының өзара достық қатынаста екендігінің, шешімін күттірмес өзекті сұрақтардың көп екендігінің дәлелі болса керек.

Қазіргі кезде Қазақстан мен ҚХР-ның сыртқы сауда саласында өзара тауар айналымының көлемі жағынан Орталық Азия және Шығыс Еуропа елдері ішінде Ресейден кейінгі екінші орында. 2013 жылы екіжақты тауарлар айналымы 22 млрд. АҚШ долларын құрады. Екі елдің өзара сауда айналымы дипломатиялық қатынас орнаған алғашқы жылдары небәрі 368 млн. АҚШ долларын құраған болса, бүгінгі таңда 60-есе өсіп отыр. Бұл жерде ерекше атап көрсететін бір жағдай – екі елдің экономикалық ынтымақтастығы ешқандай қосымша саяси шартсыз, яғни теңқұқылық, сенім мен өзара тиімділік негізінде жүргізіліп келеді. Сол себептен де мұндай ынтымақтастық өміршең әрі тұрақты түрде кеңейіп тереңдей түспек.

Қазіргі таңда Қазақстанда Қытай капиталының қатысуымен 2000-нан астам кәсіпорындар жұмыс жасайды. Қытайлық кәсіпорындар пайда табумен қатар, өзінің әлеуметтік жауапкершіліктерін де аса тиімді атқаруда. Олар жергілікті бұқаралық әлеуметтік даму бағдарламаларына белсенді қатысып, қазақстандық жұмысшыларды дайындаумен қатар, теміржол, жылыжай құрылыстарын салуда. Сөйтіп, еңбекпен қамту, жергілікті салық түсімдерін ұлғайту мәселелерін шешуге өз үлестерін қосуда. Әлем елдерінің экономикасына үлкен сын болған 2006–2009 жылдардағы әлемдік қаржы дағдарысы кезінде Қытай Қазақстанға 13 млрд. АҚШ доллары көлемінде несие ұсынып, өзінің осы іс-әрекеті арқылы Қазақстан экономикасына қолдау көрсетті. Болашаққа көз тігер болсақ, екі елдің іскерлік ынтымақтастық әлеуеті әлі де жоғары екенін көреміз және оның болашағы аса зор екенін де байқаймыз.

Қолданысқа енгізілген Атасу-Алашанькоу мұнай құбыры маңызды стратегиялық маңызға ие. Бұл екі ел экономикасының күретамыры есепті құбыр желісі Қазақстанға мұнай экспортының бағыттарын әртараптандыруға мүмкіндік туғызумен қатар, ҚР-дың транзиттік әлеуетін де толығырақ пайдалануға жол ашады.

Бүгінгі таңда екі ел арасындағы ынтымақтастық жаңа сапалы белеске көтеріліп, шикізаттан тыс салалардағы әрекеттестікке бағыт алуда. Осыған байланысты 2007 жылы тараптар Экономиканың шикізат емес салаларындағы ынтымақтастық бағдарламасына қол қойды. Аталған құжат екіжақты тауарлар айналымын тиімді әртараптандыру мақсатында ынтымақтастықты дамытуды қарастырады. Бұған қосымша 2008 жылдың сәуірінде ҚР Үкіметі мен ҚХР Үкіметі арасындағы шикізат емес салалардағы ынтымақтастық бағдарламасының іс-шаралар жоспары қабылданды. Аталған жоспар ауыл шаруашылығы, жаңа технологиялар, шекара маңындағы сауда, көлік және коммуникациялар салаларындағы 20 жобадан тұрады.

Траншекаралық өзендерді пайдалану және қорғау жөніндегі бірлескен комиссия шеңберінде ынтымақтастықтың құқықтық базасын нығайту жұмыстары әрі қарай жалғасуда.

Екі мемлекеттің мәдени-гуманитарлық салалардағы байланыстары аса жоғары деңгейде. Қазақ халқының ұлы ақыны Абайдың 150 жылдық мерей тойы аясында 1995 жылы ҚХР астанасы Пекин қаласында салтанатты іс-шаралар өтті. Қазақ халқының рухани көсемі іспетті Абайды Қытай Халық Республикасының бұлайша дәріптеуі қос мемлекет арасындағы рухани байланыстарды одан әрі жетілдіруге дем берді. Рухани шаралар бұдан былайда өз жалғасын тауып жатты. Атап айтар болсақ, 2001 жыл Қазақстанның Қытайдағы Мәдениет күндері, ал келесі жылы Қытайдың Қазақстандағы Мәдениет күндері болып өтті. 2002 жылы Алматы қаласында Қытайдың ғылыми-техникалық көрмесі ұйымдастырылды. Екі мемлекеттің екінші астаналары есепті Алматы мен Шаңхай қаласы араларындағы рухани-мәдени байланыстар

да екі мемлекеттің көп салалы қатынастар шеңберінде дамып жатты. Мысалы 2004 жылы Алматының Шанхай қаласындағы мәдениет күндері өтсе, өз кезегінде келесі жылы Алматы қаласында Шанхайдың мәдениет күндері болып өтті. 2008 жылдың маусымында Қазақстан астанасының 10-жылдық мерекесін тойлау шеңберінде Астана қаласында Қытайдың Чунцин қаласының (ҚХР, Сычуань провинциясы) Мәдениет күндері табысты болды. 2010 жылы 3 ақпан мен 4 наурыз аралығында Астанада Қытай жібек мұражайының «Жібек жолы – Қытайдың жібек өнері» атты көрмесі ұйымдастырылып, қала тұрғындары қонақтары тарих қойнауына саяхат жасады.

Қытай мен Қазақстан арасындағы достық байланыстардың тереңдей түсуіне орай жыл өткен сайын екі ел азаматтарының бір-біріне жұмысқа, оқуға немесе саяхатқа келулері жиілей бастады. Екі мемлекет арасындағы үкіметаралық келісімнің негізінде жыл сайын студенттер алмасу жүзеге асырылуда. Сонымен қатар Бүгінде Қазақстанда қытай тілін үйренем деушілердің қатары күн санап артуда. Сәйкесінше елімізде қытай тілін үйрететін білім ордаларының саны да көбейіп келеді. Осыдан бар болғаны 10 жылдай бұрын елімізде қытай тілі тек жоғары оқу орындарында ғана оқытылып келсе, оның ішінде тек бір-екі ғана университетте, ал қазіргі таңда қытай тілі мектеп қабырғасынан бастап үйретіліп жатыр. Сонымен қатар, әртүрлі тілдер орталықтарында, кешкі мектептерде қытай тілі кеңінен оқытылуда.

Қытай Халық Республикасының қытай тілін шетелдерде насихаттау мақсатында құрылған білім беру құрылымдарының бірі Конфуцзы институттары. ҚХР Білім министрлігіне тікелей бағынатын Hanban (Конфуцзы институттарының бас штаб-пәтерлері) қазірде әлемнің 108 елінде жұмыс жасайды. Аталмыш елдердегі Конфуцзы институттарының саны 400, ал орта және бастауыш мектептер қабырғасында жұмыс істейтін Конфуцзы сыныптарының саны 500-дан асып жығылады. Аталмыш білім орындарында білім алушылардың саны 1 миллионға жетіп жығылады [11]. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында төрт Конфуцзы институттары жұмыс жасайды. Олар Алматы, Астана, Қарағанды және Ақтөбе қалаларында орналасқан. Сонымен қатар Қазақстанның көптеген жоғары оқу орындарында қытай тілі шет тілі ретінде жүргізіліп келеді. Қытай тілін халықаралық қатынастар, шығыстану, аймақтану, аударма ісі мамандықтарынан басқа қаржы, туризм, құқық мамандықтарының студенттері үйрену үстінде. Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде қытай тілі мамандықтары бар [12]. Осының бәрі еліміздегі қытай тілін үйренуге деген қызығушылықтың нәтижесінде қалыптасып отырған жағдай. Бұл үдеріс бұдан әрі де жалғаса береріне еш күмән жоқ.

Қазақта жиі қолданатын «Алыстағы туыстан, жақындағы көрші артық» деген мақалдың мәнін қытайлар да жақсы түсінеді. Іргелері түйісіп жатқан қос мемлекеттің ынтымақтастығы мен стратегиялық әріптестігі болашақта да арта түсеріне еш күмән жоқ. Си Цзиньпиннің «Қытай арманы» мен Н.А.Назарбаевтың «Мәңгілік Елі» өзара астасқан, іргелес екі елдің болашақ дамуының алтын қазығы іспетті стратегиялық бағдарламалары!

## ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТ

1 *Сотрудничество Республики Казахстан с Китайской Народной Республикой*// Официальный сайт МИД РК. – Режим доступа: <http://mfa.gov.kz/index.php/ru/vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazakhstan/sotrudnichestvo-so-stranami-azii-i-afriki/84-vneshnyaya-politika/sotrudnichestvo-kazakhstan/sotrudnichestvo-so-stranami-azii-i-afriki/362-sotrudnichestvo-respubliki-kazakhstan-s-kitajskoj-narodnoj-respublikoj>

2 Zhao Huasheng. *Zhongguo de zhongya wai jiao. (China's Central Asian Diplomacy)*. – Beijing: Shi shi chubanshe, 2008. – 464 p. – P. 150–152. – ISBN 9787802321779

3 *Дополнительное соглашение между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о казахстанско-китайской государственной границе (Алматы, 4 июля 1998 г.)* // Интернет-портал «Zakon.kz». – Режим доступа: <http://base.zakon.kz/doc/lawyer/>

4 *Genju zhongguo guojia anquan bu wangzhan de ziliao*// Ministry of State Security. – Режим доступа: [www.mps.gov.cn/pq=ecb9f7b80001d916&rsv\\_t](http://www.mps.gov.cn/pq=ecb9f7b80001d916&rsv_t)

5 *Шанхайская конвенция по борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом* // Договорная база МИД РК. – Режим доступа: <http://mfa.gov.kz/images/DogovornayaBaza/shos/07.pdf>

---

6 Сүлейменов Т.С., Сомжүрек Б.Ж., Елмурзаева Р.С. Қазақстан Республикасының сыртқы саясаты. – Алматы: Экономика, 2012. – 468 б. – 253-254 б. ISBN 978-601-225-446-4

7 Высший уровень приема на языке дипломатии: из 30 зарубежных лидеров только Н.Назарбаев посетил Китай с государственным визитом – Посол РК // Интернет-портал «inform.kz». – Режим доступа: <http://www.inform.kz/rus/article/2814556>

8 China's Economic Growth in 2015 Is Slowest in 25 Years.//The Wall Street Journal. – Режим доступа: <http://www.wsj.com/articles/china-economic-growth-slows-to-6-9-on-year-in-2015-1453169398>

9 Қазақстанско-китайские отношения.//Сайт посольства КНР в РК. – Режим доступа: <http://kz.chineseembassy.org/rus/zhgx/>

10 Глава государства Нурсултан Назарбаев встретился Председателем КНР Си Цзиньпином// Интернет-портал «bnews.kz». – Режим доступа: [http://bnews.kz/ru/news/archive/lenta\\_novostei/glava\\_gosudarstva\\_nursultan\\_nazarbaev\\_vstretilsya\\_s\\_predsedatelem\\_knr\\_si\\_tszinpinem\\_foto-2015\\_08\\_31-1079881](http://bnews.kz/ru/news/archive/lenta_novostei/glava_gosudarstva_nursultan_nazarbaev_vstretilsya_s_predsedatelem_knr_si_tszinpinem_foto-2015_08_31-1079881)

11 Guanyu women, kongzi xueyuan.//Guojia hanban, kongzi xueyuan zongbu. – Режим доступа: [http://www.hanban.edu.cn/hb/node\\_7446.htm](http://www.hanban.edu.cn/hb/node_7446.htm)

12 Қытай тілі мамандығы.//Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Филология факультетінің сайты. – Режим доступа: [http://ff.enu.kz/index.php?option=com\\_content&view=category&id=64&Itemid=107&lang=kz](http://ff.enu.kz/index.php?option=com_content&view=category&id=64&Itemid=107&lang=kz)

Дата поступления статьи в редакцию 19.02.2016